

IV. FEJEZET.

**A nagyszebeni Tribuna szerepe és a Liga
Culturală megalakulása.**

A nagyszebeni Tribuna szerepe és hatása a mult század nyolcvanas éveiben.

A *Tribuna* csakhamar a maga részére vont a románság politikai közvéleményét. Irodalmi színvonalával, zsurnalisztikai elevenségével, hangjának merészségével a többi magyarországi román hírlapot egészen háttérbe szorította. Kíméletlen harcot indított meg a politikai passzivitást ellenző Babes-Mocsonyi-féle párt ellen. Szerkesztője, Slavici izgató cikkeivel több sajtópört provokálván, az esküdtszék által elítéltetett s ezúton megszerezte magának a román nemzeti mártir nimbuszát is. A *Tribuna* körül csoportosult kis hírlapírói és politizáló társaság idővel megnövekedett. Lucaciu Lászlóban és Coroianu Gyulában két igen tehetséges, merész és nagy agitáló képességű taggal szaporodott. Működésének eredménye az volt, hogy a Memorandum ügye a *Tribuna* megindulása után három évvel, 1887-ben újra napirendre került.

A *Tribuna* a romániai politikai mozgalmakat nemcsak állandóan figyelemmel kísérte, hanem bőven és részletesen is ismertette. Viszont Romániában is – elsősorban a Magyarországból bevándorolt román értelmiség körében – egyre nagyobb olvasóközönségre tett szert úgy, hogy a magyarországi és a román királyságbeli politizáló román értelmiség között olyan szellemi összekötőkapoccsá lett, mint aminő a mult század negyvenes éveiben Baritiu György Brassóban szerkesztett lapjai: a *Gazeta Transilvaniei* és a *Foaia pentru minte și inima* voltak. Hogy Romániában a *Tribuna* megindulásával egyidőben a magyarországi románság politikai törekvései iránt nagyobb érdeklődés keletkezzék, közrejátszott egy olyan esemény is, amely alkalmat adott arra, hogy a magyarországi román nemzetiség-politikai törekvések az úgynevezett erdélyi, vagy nemzeti kérdés címe alatt Románia parlamentjében részletesebb megvitatás tárgyává legyen.

1882-ben Bukarest székhellyel *Carpații* néven a Magyarországból bevándorolt fiatal értelmiség tagjai amolyan segítő-egyesület-féle társaságot alapítottak. Az egyesület nyíltan bevallott célja az volt, hogy a Magyarországból bevándorolt intelligens

ifjaknak anyagi és erkölcsi támogatást nyújtson, de csakhamar politizáló társasággá alakult át. Hogy a romániai körök szívét és erszényét megnyissák ez ifjak számára, élénk, sőt túlzott színekkel festették le a sajtóban és a nyilvános gyülekezetekben, valahányszor csak alkalmuk nyílt, a magyar államban lakó románságnak azt az állítólagos üldözését, amely őket őseik földjének elhagyásával kivándorlásra, az az száműzöttségre kényszerítette. Ez a *Carpații* társaság, melynek élén ekkor *Ciurcu* Sándor, a mostani *Agrarul* felelős szerkesztője, továbbá *Secasán* és *Ocasán* nevű ifjak állottak, 1885-ben a román királyság lakosaihoz egy felhívást intézett, amelyben nyíltan kibontotta az irredentizmus zászlaját. „Románok bontsátok ki mindenütt a román irredentizmus zászlaját – mondja a felhívás bevezető része. A családban, az iskolában, a hadseregben hirdessétek az összes románok között való összetartást és a törekvések közösségét. Mondjátok meg a gyermekeknek, a családban, az iskolában, hogy hazánkat szétépték a magyarok! Mondjátok meg a katonáknak, hogy a román föld igazi megerősítése csak Erdély elfoglalásával lesz bevégezhető. Győződjék meg minden gondolkozó román, hogy hazája függetlenségének állandó és valóságos biztosítékát nem a szerződések, a máról holnapra való politika, hanem a mi politikai egységünk valóra válása alkotja. Legnagyobb szerencsétlenség lenne Romániára Erdély eleste. Ne feledjük, hogy ideát csak felerészben vagyunk, s ha valaha Keleten missziónk lehet, csak azért lehet, mert 12 milliónyian vagyunk.” (L. Congresul Româniî de peste hotare aflatori in Țara. 15 Martie 1915., 56. l.)

E felhívással egyidejűen lázító proklamációkat nyomattak s azokat megbizottjaikkal beküldötték Erdélybe és ott a román falusi nép között ki is osztották. Ebben a vöröspapírosra nyomott felhívásban a magyarországi román népet a magyarok leölésére és házaiknak felgyújtására hívták fel. E lázadásra uszító proklamációknak mindössze annyi hatása lett, hogy a magyar kormány tudomására hozta Románia akkori kormányának, hogy minő összeesküvést szőtt területén a Magyarországból kivándorolt fiatal értelmiség egynéhány tagja.

Romániát akkor a liberális párt kormányozta Bratianu Jónnal az élén. Bratianu nem sokáig habozott és a kellemetlen idegeneket kiutasította Romániából. Az ellenzék ezt az alkalmat felhasználta, hogy a hatalmat birtokában tartó liberális párt ellen erős és hatásos támadást indítson meg a törvényhozásban és a napisajtóban. A képviselőházban ketten is interpelláltak. Február 11-én Kogalniceanu s rákövetkezően Boerescu Konstantin, a szenátusban pedig Marzescu.

Kogalniceanu interpellációja nagyon érdekes a román nemzetiségi kérdés fejlődésének szempontjából azon álláspont miatt, melyet ez interpellációjában elfoglalt. „Interpellációm

a nemzeti kérdésben nemcsak az idevaló, hanem a budapesti kormányhoz is intézem, valamint a román nemzethez és a magyar nemzethez is. Néhányan talán csodálkozni fognak önök közül, uraim, hogy interpellációmát egy idegen kormányhoz is intézem, de a magyar parlamentben annyiszor volt szó, nemcsak speciálisan Romániát érdeklő, hanem az egész rumunizmusra vonatkozó kérdésekről is, hogy nekünk is megvan arra vonatkozó jogunk, hogy egyszer a bukaresti parlamentben is beszéljünk szomszédainkkal szemben a rumunizmus ügyéről.”

Kogalniceanu ez interpellációját – és ezt beszédének tartalma árulja el – csak azért mondotta el, hogy abban elbeszélve mindazt, amit azon alkudozásokról tudott, amely alkudozások nagyrészt az ő közvetítésével folytak le 1859–1863-ig Cuza és a magyar emigráció között, rámutasson arra, hogy Románia mit tett a magyarság nemzeti törekvéseinek előmozdítása érdekében és hogy ezért hála fejében viszonzásul azt követelhesse a magyar nemzettől és kormányától, hogy ők is teljesítsék az erdélyi románság politikai követeléseit, amely egyúttal a királyságban lakó román nemzet követelése is lévén, az egész rumunizmus ügye is. (L. Interpellatiunea privitoare la expulsarea românilor de peste Carpați de M. Kogalniceanu. 1. lap.)

Kogalniceanu ez interpellációja azért fontos, mert Kogalniceanu nagy tekintélye sokban hozzájárult ahhoz, hogy az erdélyi száműzötteket s velök egyetemben az úgynevezett erdélyi kérdést Románia politikai közvéleménye egyre fontosabbnak és olyannak tekintse, amelynek megoldása is a román állam politikai illetékességének körébe tartozik.

Az irredentizmus fejlődésének szempontjából azonban fontosabb Marzescu beszéde, melyet a szenátusban 1886 január 22-én mondott, mert e beszédében nyílt és ünnepélyes vallomást tett arról, hogy az irredentizmus az összes románság nemzeti ideálja.

„A humanitás ideálja az – mondá e beszédében Marzescu – hogy a föld kerekiségén minden állam magát nemzeti-ségi elven konstituálhassa. És nekünk románoknak, ideálunk – Bratianu miniszterelnök sem félt ezt úgy e szószer magaslátáról, mint a képviselőházról hirdetni – az, hogy minden román ugyanazon politikai egységhez tartozzék. Ha önöknek, román miniszter urak, kellemetlenné vált ez az eszme, kérem önöket: kergessék ki a történelem tanárait összes iskoláinkból, mert összes nemzeti iskoláinkban nem tesznek egyebet a történelem tanárai, mint napról napra igazolják azokat az aspirációkat, melyek tulajdonai minden románnak, amely szeretne látni minden román lelket, az egész román nemzetet egyetlen olyan államban, mely a nemzetiség elvére van alapítva.”

„És mindenekelőtt, miniszter urak, kergessék ki önmagukat, mert önök azok, kik mint hatóság elsősorban pártfogol-

ják s bátorítják a nemzetiség elvének haladását. Mert kérdem önöket, miért és mi célból alkották meg a román akadémiát? Nem fogadták-e be önök s nem fogadtuk-e be mi, a nemzet képviselője, erdélyi román testvéreinket az akadémiába azzal a törvénnyel, melyet megszavaztunk? És mikor a román államot függetlennek nyilvánítottuk s a király megjelent az akadémiában, nem a mi erdélyi román testvéreink: Babes és Baritiu voltak-e, kik a királyt ez örökre emlékezetes szavakkal fogadták: Üdvözlünk téged király! ki visszaadta a román hazának függetlenségét melyet elveszített volt. Miért nem üzték ki önök ezeket a románokat is, akik merészek voltak Romániát az erdélyi románok hazájává nyilvánítani?”

Közbevetőleg szólva, a román tudományos akadémia is a tudomány művelése mellett mindig egyik főcéljának tekintette ennek a román nemzeti eszménynek szolgálatát. Abban az alakjában, melyben 1867-ben először megalakult, külső szervezetében, tagjainak összeállításában is megnyilatkozott az irredentizmus szelleme. A tagok számát arányosan azon különböző országokra való tekintettel állapították meg, amelyekben a románság ezidőszert lakik, de amelyeknek román felfogás szerint az a rendeltetésük, hogy alkotó részei legyenek Nagy-Romániának. Az akadémia első alapszabályai szerint Romániából hét, Magyarországból hét, Besszarábiából három, Bukovinából kettő és Macedóniából két rendes tagjának kellett lenni. A tagokat nem tudományos érdemük, hanem az egyes országokban való politikai súlyuk és szerepök szerint választották. A román akadémia tehát külső összeállítását is tekintve, valóságos képviselője volt az összes románok összetartozandóságának.

„És midőn látják önök – folytatta Marzescu – hogy a román irodalom összes tanárai sem csinálnak egyebet, mint-hogy ehhez hasonló eszméket terjesztenek, azért hogy táplálják a román nemzetiség szent tüzét, akkor, miniszter urak, miért nem akadályozzák ezt meg? Miért engedik meg, hogy iskoláinkban szavalják nagy költőnknek, Alexandrinak „Bukovina elrablása” című költeményét? Miért engedik meg a retorika tanárainak, hogy a fiúkat megtanítsák szavalni a vizsgálatokon Muresán András 1848-ki indulóját, a „Desteapte-te române”-t? És miért tanítjuk a kis gyermekeket mind erre, ha nem azért, hogy beoltsuk az ifjú generáció szívébe a nemzetiség ama nagy elvét, hogy jövőben minden román egyesüljön egyetlenegy államban? Rögtön zárassanak be minden nemzeti iskolát, mert ezek az eszmék azok, amelyeket tanítanak s ápolnak minden liceumunkban és mindkét egyetemünkön”.

Marzescunak ez őszinte kijelentése nyílt tanuságtétel amellet, hogy az irredentizmus, mint nemzeti eszmény, mennyire áthatotta a gondolkozó, vagy használjunk megfelelőbb kife-

jezést: a politizáló román értelmiség lelkét s egymagában felmenthetne attól, hogy a román irredentizmus létezése mellett több konkrét bizonyítékot hozzunk fel. A történelmi módszer azonban megkívánja, hogy rámutassunk a román közélet mindazon egyéb nyilatkozataira is, amelyek az irredentizmusnak, mint román nemzeti eszménynek létezését közvetlen, vagy közvetve bizonyítják.

Harc a Memorandum Őfelsége elé való terjesztésének ügyében és a romániai liberális párt vezérének, Sturdza Demeternek állásfoglalása.

Említettük, hogy a *Tribunának* sikerült három évi hírlapi küzdelemmel kivívnia, hogy a Memorandum ügye újra napirendre kerüljön. Az 1887-ben tartott nagyszebeni értekezleten a Memorandum ügye ismét felvetődött. A *Tribuna* körül csoportosult román nemzetiség-politikai szóvivők ez értekezleten többségben voltak. Bár a kisebbség: Babes Vince, Kozma Partén, a brassói *Gazeta Transilvaniei* szerkesztője, Muresán Aurél és Mocsonyi Sándor ellene voltak, a többség még is kimondotta, hogy a Memorandumot új átdolgozásában egy küldöttség Őfelsége elé fogja terjeszteni.

Mocsonyiék azonban nem nyugodtak bele e határozatba. Elvi álláspontjuknál fogva nemcsak célravezetőnek nem tartották egy ilyen Memorandumnak Őfelsége elé való terjesztését, hanem az erre vonatkozó kísérletet a román nemzeti követeléseknek teljesülését illetően egyenesen károsnak is vélték. Nem tartották célravezetőnek, mert tisztában voltak vele, hogy Őfelsége, mint alkotmányos király ezt, a kormány megkerülésével hozzá benyújtott Memorandumot nem fogadja el. Károsnak tartották pedig azért, mert ha Őfelsége nem fogadja el a Memorandumot, akkor csak egyszerű tüntetés lesz, még pedig olyan, amely egyáltalán nem alkalmas arra, hogy a magyarságot, amely mégis csak egyik egyezkedő fél, kedvezően hangolja, szemben a román politikai törekvésekkel.

A *Tribuna* körül csoportosult többség voltaképpen azzal a tervével, hogy a Memorandum Őfelségének egy tüntető jellegű küldöttséggel nyujtassék át, nem is akart egyebet, mint azt, hogy ily módon a magyarság és a románság között a félreértések által teremtett politikai helyzet egészen az orvosolhatatlanságig ellenséges legyen. Hogy ebben az akaratukban és meggyőződésükben mentől erősebbek, sőt makacsabbak legyenek, ösztönzést adott erre nekik az a fordulat, amely Románia belső politikájában az 1887-ki nagyszebeni értekezlet határozatainak meghozatala után csakhamar bekövetkezett.

1888-ban ugyanis sikerült a Lascar Catargiu vezetése alatt álló konzervatív pártnak a fellázított bukaresti külvárosi csőcselék segítségével egy zajos és véres utcai tüntetés után a liberális kormányt megbuktatva, a hatalmat kezébe kerítenie. Az ellenzékre szorult liberális párt abból a harcból, amelyet Ciurcu és Secasán kiutasítása alkalmával 1886-ban a konzervatív párt ellene az úgynevezett erdélyi kérdés segítségével folytatott, már előzetesen felismerte, hogy az erdélyi kérdést mily hatásosan fel lehet használni a kormány népszerűtlenné tételére a közvélemény előtt s azért azok közé a fegyverek közé is sorolta, amelyeket kíméletlenül fog a konzervatív kormány ellen felhasználni a hatalomért megindítandó küzdelemben. Még az az előnye is megvolt a konzervatív párttal szemben, hogy a közvélemény nemcsak igaz és őszinte híveit látta a nemzeti törekvéseknek a liberális párt tagjaiban, hanem a dolog természeténél fogva, mint már előbb is rámutattunk, a konzervatív pártot némi joggal lehetett vádolni a nemzeti eszmével és a nemzeti törekvésekkel szemben tanúsított lanyhasággal, sőt közömbösséggel is.

Az erdélyi kérdésnek pártpolitikai szempontból való felhasználását és kezelését a romániai liberális pártban e párt egyik kitünősége, Sturdza Demeter, a román tudományos akadémia főtíkára és Slavici János pártfogója tűzte ki teljesítendő feladatul. Slavicival való összeköttetésénél fogva ő is volt a liberális párt vezérférfiai közül a legalkalmasabb erre, mert hiszen e viszonyánál fogva neki volt leginkább módjában annak minden részletét ismerhetni. Míg Slavici a román nemzetiségi kérdést az ötvenes-hatvanas évek politikai hagyományainak szellemében csak az úgynevezett összbirodalom szempontjából fogta fel, amely egységes osztrák birodalomba Erdély a maga román nemzeti jellegű autonómiájával, mint koronataromány illeszkednék bele, addig Sturdza a magyarországi román nemzetiségi kérdést külpolitikai alapra, tehát egy magasabb álláspontra helyezve, olyan alakban igyekezett a román királyság politikai rendszerébe illeszteni, mint Románia nemzetközi politikájának kiegészítő részét.

Slavici hírlapírói fellépését alig egy évvel megelőzően történt, hogy Románia belépett a hármasszövetségbe. Romániának ezt a külpolitikai elhatározását szándékozott Sturdza az úgynevezett erdélyi vagy nemzeti kérdés előnyére kihasználni. Azt az elméletet állította fel erre vonatkozóan, hogy Romániának bizonyos fokig jogosult igénye van a szövetségi hűség fejében az osztrák-magyar monarchiától azt kívánni, hogy a magyarországi románság politikai követelései azért is teljesítenek, hogy ennek következtében megszűnjék az őszinte és tartós barátságnak minden akadálya nemcsak a legfőbb állami érdekeket szemök előtt tartó kormányok, hanem a nemzeti érzelmektől vezetett két szövetséges nemzet között is. Az

osztrák-magyar monarchiának Románia szövetsége által támogatott létérdeke parancsolja, hogy a magyarországi románok politikai követeléseit teljesítsék.

A magyarországi románság politikai követeléseit nem ellentétesek a monarchia érdekeivel, hirdette Sturdza, csupán csak az egységes magyar nemzeti állam eszméjével, mely végső konzekvenciájában, miután megbontja a birodalom politikai egységét, sokkal veszedelmesebb az összbirodalomra, mint a magyarországi románok politikai követeléseinek a legszélsőbb határig menő teljesítése is. Mindebből logikailag az következik, hogy Románia legyen ugyan igazán hű szövetségese a hármasszövetség államainak, és e szövetség keretében a monarchiának is, de a maga részéről Bismarck ismeretes kifejezését használva, vállalja magára a becsületes alkusz (ehrlischer Makler) szerepét abban, hogy a magyarországi románság politikai követeléseit teljesítsék, ha másként nem, hát egy Bécsből, vagy Berlinből a magyar kormányra gyakorolandó nyomás segítségével. A nemzetiségi kérdés tehát Románia által akként kezelendő, hogy a magyar kormányra gyakorolandó bécsi vagy berlini nyomás mentől hamarabb és mentől teljesebb mértékben bekövetkezzék.

A liberális párt vezetőférfiai közül erre a szerepre vállalkozni más szempontból is Sturdza Demeternek volt legtöbb jogcíme. Ugyanis ő foglalt el leghatározottabb oroszellenes álláspontot az összes liberális politikusok között nemcsak parlamenti nyilatkozataiban, hanem a publicisztikában is. 1890-ben „Europa, Rusia și Romania” cím alatt egy tanulmányt adott ki, melyben Oroszországnak hódító törekvéseiről igen érdekes leleplezéseket tett s amelyben nyomós argumentumokkal igyekezett bebizonyítani, hogy Romániának saját létérdeke parancsolja, hogy Oroszországnak kimutatható hódító törekvései ellen való önvédelemből híven és állandóan csatlakozzék a hármasszövetséghez és maradjon mindig barátságos viszonyban az osztrák-magyar monarchiával. A hármasszövetség és a monarchia iránt határozottan kimutatott rokonérzése biztosítani látszott azon gyanu ellen, hogy őt az osztrák-magyar monarchiával szemben ellenséges indulat vezérelné akkor, mikor a magyarországi románság politikai követeléseinek érdekében erős agitációt folytat Románia közvéleményének sorompóba állítása végett, vagy hogy az általa vezetett mozgalomnak burkolt irredentista céljai lennének.

A tribunisták harca Mocsonyiék ellen.

A román nemzetiség-politikai mozgalmak Magyarországon az 1887-ben tartott nagyszabású román nemzeti értekezlet után nemcsak élesebbek és nagyobb terjedelműek lettek de való-

ságosan, legalább követett taktikájukban forradalmi tüneteket is kezdettek felmutatni. Nemcsak a *Tribuná*-ban támadták meg a legélesebben a törvényhozásnak minden olyan alkotását, amelynek célja volt az állam közigazgatási, igazságszolgáltatási és közművelődési szükségleteit legfőbb érdekeinek szem előtt tartásával kielégíteni, hanem nagyobb számmal rendezett népgyűléseken is. Ilyen nagyobb szabású agitációt indítottak meg a kisdedóvíntézetek felállítása érdekében 1889-ben hozott törvény ellen is. E törvényt, elhallgatva annak minden olyan intézkedését, amely a legaldásosabb hatású volt a népművelésre, úgy tüntették fel, mint egyszerű magyarosító kényszerrendszabályt. Általános szokássá lett nemzetiségi körökben azt hirdetni, hogy ez a törvény erőszakkal letépi az anyák kebléről a hároméves gyermeket és zsandárokkal kísérteti be a magyar kisdedóvívba, hogy ott kizárólagosan magyar oktatásban részesülvén, anyanyelvüket elfelejtsék és magyar janicsárokká neveltessenek.

Természetes, hogy a hatóságok sem nézték összedugott kézzel ez izgatásokat. Az igazságszolgáltatás kénytelen volt egynehány esetben megtorló eljárást indítani. Kivétel nélkül olyan esetekben, amelyekben a törvény megsértése igazán megbotránkoztatóan eklatáns volt. Ezek az ítéletek azonban csak újabb anyagát szolgáltatták a még féktelenebb izgatásnak, mert az elítélteket úgy tüntették fel, mint a román nemzeti ügy mártírjait, akiket a románság közvéleményének a nemzeti ügy mártírjait megillető tisztelettel és hódolattal kell körülvennie.

Miután egy pár hónapot, vagy esetleg egy évet eltölteni a szegedi vagy váci államfogházban mégsem tartozhatott a legkellemebb dolgok közé, noha az államfogház, tekintettel arra, hogy ez a büntetés csak politikai vagy párbajvétségért volt kiszabható, a régi magyar felfogásnak megfelelően, inkább csak úri emberek számára megszabott „tisztos őrizet” volt, mintsem szigorú börtön – e mártírok közül a büntetés elől többen kiszöktek Romániába, ahol aztán mint igazi és valószínű száműzöttek ünnepelték magokat. Azok számára pedig, akik sem mártírok, sem száműzöttek nem akartak lenni, feltalálták az úgynevezett *strohmann*-rendszert, ami abból állott, hogy a pörbefogott hírlapi cikk igazi szerzője helyett a felelős szerkesztő kárptólásul fizetendő összegért felfogadott valakit – többnyire a szerkesztőség, vagy a nyomda szolgazemélyzete közül – hogy vállalja el a sajtóbíró előtt a cikk szerzőségét. E *strohmannok* között különösebb hírnévre a *Tribuna* – nyomdájának egy Baltos nevű alkalmazottja tett szert, akinek igen jövedelmező mellékkeresetvé lett a kiszabott büntetésnek a kényelmes államfogházban való leülése.

Ez izgatásoknak célja az volt, hogy a magyarországi

román értelmiség élesebb és határozottabb jellegű nemzetiség-politikai eszméit és céljait mentől szélesebb körben bevigye magába a román nép nagy tömegébe, amely eddig azokkal szemben közömbösen viselkedett. A *Tribuna* által kezdett politikai irányt megelőzően a román nemzetiség-politikai törekvések egyszerűen csakis a román világi értelmiség, a papság és a tanítói személyzet műveltebbjeinek ügye volt, anélkül, hogy annak a nép gondolat- és érzelmi világában gyökere lett volna. A tribunisták izgatásának és kíméletlenebb, mondhatni forradalmibb színezetű politikai taktikájának célja a nép mentől szélesebb rétegeinek a román nemzetiség-politikai mozgalmakba való bevonása volt, ami nekik, legalább a népnek addig a rétegéig, ameddig az olvasni tudás elterjedt, sikerült is.

Mocsonyi Sándor és Babes Vincze ezt a tribunisták által kezdeményezett politikát, mint már rámutattunk, nemcsak célra-vezetőnek nem tartották, hanem a hazai románság érdekeire károsnak is. Igyekeztek tehát minden lehetőit elkövetni annak ellensúlyozására – legjobb esetben pedig eshetőleges megbuktatására. Viszont a tribunisták is szerették volna őket mindenképpen a magok részére vonni, mert attól félték, hogy ha Mocsonyiék kellő erővel fellépnek ellenük, akkor a már megnyert talajt lábaik alól elveszítik. Rábírták Mocsonyit, hogy lépjen be a *Tribuná*-t fenntartó részvénytársaság igazgatóságába. Mocsonyi be is lépett abban a reményben, hogy ez úton talán sikerül neki befolyásra tenni szert az igazgatóságban és e befolyás segítségével, ha meg nem is változtathatja annak irányát, de legalább mérséklően hathat rájuk. 1888 októberében tehát belépett a *Tribuna* igazgatóságába. Ez a belépés éppen abban az időben történt, mikor Slavici sajtóvétségért a váczi államfogházban volt bezárva. Slavici kiszabadulván a váczi fogságból, ismét átvette a *Tribuna* szerkesztését. Mocsonyi és Slavici azonban nem működhetek békésen együtt. Csakhamar kitört közöttük a harc és Mocsonyi, kinek nem volt Slaviciéhez hasonló erélye és kitartása, 1889 októberében kilépett a *Tribuna* igazgatóságából.

Az 1887-ki nagyszebeni értekezlet határozata értelmében az 1881-ki értekezlet által elfogadott Memorandumot az 1887-ki értekezleten megválasztott nemzeti komité egy bizottságának át kellett dolgoznia, hogy a hozott határozat értelmében Öfelsége elé legyen terjeszthető. A bizottság két tagjának, Luca-ciunak és Coroianunak kérésére Babes is belépett a Memorandum szerkesztőbizottságába, sőt Mocsonyi is késznek nyilatkozott résztvenni a bizottság munkálataiban. Miután sem ő, sem Babes nem helyeselték a Memorandumnak. Öfelsége elé való terjesztését, a bizottság kebelében követett taktikájuk az volt, hogy lehetőleg késleltessék a Memorandum elkészí-

tését, abban a reményben, hogy közbejöhet valami szerencsés véletlen, amelynek hatására a Memorandum végleg elejthető lesz.

A véletlen esemény meg is érkezett, csakhogy nem a Mocsonyiék által óhajtott alakban. A *Tribuna* fölött megnehezült az idők járása. Egymásután két súlyosabb sajtópört kapott. A kolozsvári esküdszék 1890 szeptember 11-én tárgyalta mind a kettőt. Egyik vádlottat, egy Macaveiu nevű papot másfélévre ítélték el. Albini Septimiust, a *Tribuna* felelős szerkesztőjét pedig hat hónapra. A vádat az esküdszék előtt dr. Jeszenszky Sándor királyi ügyészhelyettes képviselte. (L. Eugen Brote: Cestiuna Româna in Transilvania și in Ungaria. 138–139. l.). A királyi ügyészhelyettes e vádbeszéde rendkívül nagy hatással volt nemcsak az esküdszékre és a hallgatóságra, hanem a román nemzeti komitéra is, amelynek tagjai e kettős sajtópör tárgyalásán, Mocsonyi Sándor kivételével, tüntetően megjelentek. A vádbeszéd hangjából és tartalmából a komité tagjai azt a következtetést vonták le, hogy a magyar kormány végre rendszeresebb és erélyesebb fellépésre határozta el magát a komité ellen. Miután magokra nézve nagyon kellemetlennek tartották a kormánynak egy ilyen eshetőleges rendszeresebb és erélyesebb fellépését, elhatározták, hogy ezt megelőzendők, ők is erélyesebb lépéseket fognak tenni. Jeszenszky királyi ügyészhelyettes beszédének hatása alatt elhatározták, hogy a szükséges teendőknél való megállapodás céljából ismét össze fogják hívni Nagyszebenbe a román nemzeti konferenciát.

A kolozsvári megállapodás értelmében a román nemzeti párt értekezletét 1890 október hó 27-re hívták össze Nagyszebenbe. Az értekezlet tárgya a Memorandum ügye volt. Hosszas és heves tanácskozás után kimondották, hogy a jelen körülmények között szükséges és helyes a magyarországi románság összes sérelmeit és kívánságait egy Memorandumba foglalni össze – továbbá e sérelmeket és kívánságokat alkalmas időben Őfelsége elé terjeszteni. Hogy az időpontot, melyben a Memorandumot Őfelsége elé fogják terjeszteni, nem állapították meg, az a Mocsonyiékkal kötött paktumnak volt az eredménye, mert a teljes egyetértés látszatának megőrzéséért nem akartak olyan határozatot hozni – bár mint többség tehették volna, hogy Mocsonyiék kénytelenek legyenek kilépni és ezzel a szolidaritást, melyre Romániában a liberális párt vezérférfiai oly nagy súlyt vetettek, megbontani. A komité tagjainak számát ez értekezleten 25-re emelték és elnökévé a legtökéletesebb szolidaritás látszatának kedvéért Babes Vinczét választották, alelnökeivé pedig ilyésfalvi Pap Györgyöt és Brote Eugént.

A harc Mocsonyiék és a tribunisták pártja között ez értekezleten hozott határozattal nem végződött be. Tovább folyt nemcsak a sajtóban, hanem a komité kebelében is. Babes,

a komité elnöke, mindenáron azon volt, hogy az eddig követett taktika segítségével a Memorandum elkészítését és Öfelsége elé való terjesztését valahogyan megakadályozza. Ebben neki segítségére volt Kozma Partén is, ki az „*Albina*” nevű nagyszebeni román pénzüzet vezérigazgatója volt s ebben a minőségben gazdasági szelíd nyomást is tudott gyakorolni a komité egyes tagjaira.

Babesék terve sikerülésének nagy akadálya volt a *Tribuna*. Mocsonyiék azonban részvényesei voltak a *Tribuná*-t kiadó nyomdavállalatnak is. Miután a *Tribuna* anyagi ügyei s vele együtt a fenntartó nyomdai vállalat is nagyon rosszul állottak, Mocsonyiék abban az irányban kezdettek dolgozni, hogy az elértéktelenedett részvényeket megvásárolva, a *Tribuná*-t tulajdonukba kerítsék. A tribunisták, hogy ezt megakadályozzák, a részvénytársaságnak 1891 május 17-én tartott ülésében kimondták a részvénytársaság felszámolását. Mocsonyi a részvénytársaság e felszámoló határozata ellen a kereskedelmi törvények idevonatkozó intézkedései alapján a királyi törvényszékhez fordult orvoslásért. Miután a részvénytársaság ama határozata ellen, melyben a felszámolást kimondotta, alaki szempontból nem lehetett kifogást tenni, a királyi törvényszék Mocsonyiék keresetének nem adott helyet.

Hogy Mocsonyiék a tribunistákkal szemben elveszítsék a játékot, ahhoz még egy Romániából kiinduló más körülmény is hozzájárult.

Slavicit a kolozsvári esküdtszék 1890 április hó 25-én sajtóvétségért egy évi államfogházra ítélte. Kiállván büntetését, visszatért Nagyszebenbe a *Tribuna* szerkesztőségébe, ahol csakhamar összeütközésbe került Mocsonyival. Ez összeütközésben ő lett ugyan a győztes, de azért nem sokáig maradt meg a *Tribuna* szerkesztőségében. Arra a meggyőződésre jutott, hogy Bukarestben a liberális párt vezérének, Sturdza Demeternek támogatásával többet tehet a tribunisták politikájának sikere érdekében, mint a *Tribuna* hasábjain megjelenő cikkeivel. Visszatért Bukarestbe és innen indította meg Mocsonyiék ellen a maga sajtóhadjáratát. Azonkívül buzgón fáradozott abban is, hogy a romániai közvéleményt Mocsonyiék ellen sorompóba állítsa, mert a romániai közvélemény sorompóba való állításával gondolt erősebb ösztönző lökést adhatni a tribunisták nehezen előrehaladó akciójának.

Hogy Mocsonyit és politikáját a romániai közvélemény előtt teljesen hitelvesztetté tegye, Mocsonyi politikai álláspontjának magyarázatául egy sajtóságos elméletet talált ki, melynek semmi reális alapja nem volt más, mint egyedül Mocsonyi társadalmi helyzete Magyarországon. Ez elméletét 1892-ben Bukarestben megjelent „*Românii din regatul ungar si politica maghiara*” című brosurájában fejtette ki részletesebben.

Slavici ez elmélete szerint a magyar politika teljhatalmú irányítója a budapesti Nemzeti Kaszinó. E kaszinó kizárólagosan arisztokrata társasága, saját osztályérdekeit tartva szem előtt, intézi, illetőleg intézteti eszközei által az ország sorsát, mint valamely nagybefolyású titkos társaság úgy a törvényhozásban, mint a kormányzás terén. A román nemzeti törekvések kielégítése demokratikus követelmény. Ennek következtében ellenében is áll a Nemzeti Kaszinót alkotó kizárólagosan arisztokrata társaság osztály érdekeivel. A magyar arisztokrácia érdeke e tekintetben szolidáris a romániai konzervatív párt zömét alkotó romániai boérság érdekeivel, amely éppen úgy irtózik a nép nagy tömegének politikai felszabadulásától, mint mindenféle demokratikus belpolitikai reformtól. Mocsonyi Sándor vagyoni és társadalmi helyzeténél, továbbá a magyar arisztokrata családokkal való rokonságánál fogva tulajdonképpen a magyar arisztokráciához tartozik és ennél fogva tagja is a Nemzeti Kaszinónak, román nemzetiségi politikát is csak olyat csinálhat, amely megfelel a kaszinó érdekeinek. A konzervatív párt zömét alkotó romániai boérság és a Nemzeti Kaszinó tagjai között a közvetítő szerep a Mocsonyi Sándoré. A magyar arisztokrácia kizárólagos osztályérdekeitől vezetve, a Kárpátokon innen lakó románságot akarja rabszolgaságban tartani, a romániai boérság pedig a Kárpátokon túl lakókat.

Mocsonyi Sándor ezirányú szereplésében a valóságnak megfelelő igazság egy szemernyi sem volt. De Slavici előtt nem is a való igazság lebegett, hanem a politikai érdek. Neki arra volt szüksége, hogy Mocsonyinak ilyen szerepet tulajdonítva, a romániai konzervatív pártot a valószínűség látszatával a romániai közvélemény előtt a román nemzeti érdekekkel szemben tanusított ellenséges érzülettel megvádolhassa és így a romániai liberális pártnak szolgálatot tehessen. Slavicinak a romániai konzervatív párt ellen támasztott e vádja nem hangzott el visszhang nélkül. Nemcsak a liberális párt hírlapjai, elsősorban a *Voința Natională* ismételték e vádat a konzervatív párt ellen, hanem maga a liberális párt ezidőbeli vezére, Sturdza Demeter is. Két évvel később, 1894 szeptember 25-én, az Orfeumban tartott gyűlésen mondott beszédében a hatalmon levő konzervatív pártot nemcsak azzal vádolta meg, hogy közvetítőket küldött a magyarországi románokhoz azért, hogy őket rábírra arra, hogy a tribunisták politikai zászlaját cserbenhagyják és Mocsonyihoz pártoljanak, hanem az állami költségvetésbe felvett összegekből mindenféle cím alatt pénzeket is küldött Magyarországra a románság politikai vezetőinek lenyerezése céljából. (Cestiuna Nationala. Discurs rostit de D. A. Sturdza in intrunirea publica de la 25 septemb din Sala Orfeu. 67–70. l.)

Slavici terveinek megnyeri a romániai egyetemek ifjúságát.

Slavici saját ifjúkori tapasztalataiból tisztában lévén azzal is, hogy minő nagy segítségére lehet a román nemzeti eszme érdekében folytatott küzdelemnek a tanuló – különösen a főiskolákon tanuló ifjúság, összeköttetésbe lépett a bukaresti egyetem ifjúságának vezető elemeivel, hogy azokat megnyerje és szervezze a nemzeti eszmény megvalósítása érdekében megindítandó és minden eddiginél határozottab és erőteljesebb küzdelemre. Következétesen azokhoz az elvekhez, melyeket abban a felhívásában fejtett ki, amelyet húsz év előtt Eminescuval közösen tett közzé a *Românul*-ban – az ifjúság ez irányú közreműködésének céljául most is a román faj kultúrai egységén való munkásságot tűzte ki. „A román nemzet kultúrát akar és kultúrájának egységesnek kell lennie úgy a Prut, mint a Lomnis partján, egységesnek az ősz Kárpátok ölén és az öreg Duna partjain. A jövő a kultúra jövője és a jövőnek lelki egysége bennünk, a jelen nemzedékben rejlik. Bukarestnek kell lenni a román faj kultúrai középpontjának.”

Hogy a nemzet politikai érdekeinek védelmét a nemzeti kultúra terjesztésével, vagy legalább annak ürügye alatt lehet úgy szolgálni, hogy annak támogatására a közönség mentől szélesebb rétege is megnyerhető legyen, példa gyanánt szolgált neki a *Deutscher Schulverein* és az *Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület*. A mult század nyolcvanas éveiben és a kilencvenes évek első felében közművelődési egyesületek szervezésével a nemzeti érdekek védelmét a társadalom beható munkásságának tárgyává tenni, valóságos divat volt Európában. Ez a szellemi áramlat – sok esetben inkább csak divat – a maga körforgásának útján Magyarországon keresztül Románia fővárosába, Bukarestbe is megérkezett.

Slavicinak sikerült a bukaresti egyetem ifjúságának vezetőit kedves eszméjének megnyerni. Ez ifjak egy csoportja elhatározta, hogy a maga körében a román faj kultúrai egységének sikeresebb szolgálata érdekében ligát fog szervezni és pedig elsősorban is azzal a céllal, hogy abban a román-ságban, amelyik a román királyság területén kívül lakik és más államok alattvalói gyanánt él, felébressze a kultúrai egység gondolatával egyetemben a nyelvi és faji összetartozóság érzését is. Miután az idegen államok uralma alatt élő románok között legnagyobb számú és legtöbb politikai életerőt tanusító elem a magyarországi románság, a román királyság közvéleménye ennek sorsa iránt tartozik legnagyobb érdeklődéssel viseltetni, már csak azért is, mert ebben van a román öntudat és a román nemzetiségi érzés az összes között leginkább kifejlődve és amely érzésre támaszkodva, erős harcot folytat

a maga nemzeti és politikai törekvéseinek érdekében a magyarsággal. Követeléseit, sérelmeit egy Memorandumba foglalva, nemcsak azon monarchia uralkodója elé akarja terjeszteni, hanem egyúttal a sajtó útján a művelt Európa elé is vinni, hogy annak szimpátiáit a magyarsággal való küzdelmében a maga számára megnyerhesse.

E Memorandumot azonban a magyarországi románság nem tudja elkészíteni, mert kebelében nem uralkodhatik kellő szolidaritás. Van egy párt, ha számát tekintve kisebbség is, de tagjainak politikai befolyásánál, társadalmi helyzeténél és összeköttetéseinél fogva elég erős arra, hogy a többséget e határozottabb lépésében visszatartsa, vagy legalább késleltesse. Azonkívül a román királyságban hatalmon levő konzervatív párt, a reakcionárius boárság e pártja, saját önző érdekeitől vezettetve, titkos egyetértésben azzal a magyar nemességgel, amelyik a magyarországi románságot nemcsak politikai, hanem osztályérdekből is igyekszik elnyomni, a magyarországi románságra gyakorolt befolyásával, cselszövésekkel, sőt anyagi eszközök bőkezű alkalmazásával is megakadályozza abban, hogy tervezett Memorandumát nemcsak saját államának fejedelme elé terjeszthesse, hanem egyúttal a magyar elnyomás ellen való tiltakozásképpen a művelt világ tudomására is hozhassa. A román egyetemek ifjúságának tehát legelső kötelessége a súlyos harcot vívó magyarországi román elemnek segítségére sietni, és miután ez a maga szenvedéseit, sérelmeit, nemzeti és politikai követeléseit a sajtó útján nem hozhatja a művelt Európa tudomására – az ő kötelessége ezt helyette elvégezni, magyarországi románság által évek óta tervezett Memorandumot kiadni.

Így született meg az 1890. év novemberében tartott egyetemi ifjúsági ülésben a román egyetemi ifjúság Memoranduma (Memoriul studenților universitari români privitoare la situațiunea românilor din Transilvania și Ungaria. Bucuresci. Tipografia Carol Göbl 1891), mint első tette ez ifjúságnak abban a politikai irányban, melybe Slavicinak és pártfogójának, Sturdza Demeternek sikerült belevinni. E Memorandum román, német, francia, angol és olasz nyelven egyszerre jelent meg. Benne a román egyetemek ifjúsága nem a nyugati nemzetek kormányaihoz fordult, hanem a közeli jövő embereihez, az egyetemek ifjúságához, hogy azt mintegy előkészítse és megnyerje a románság nemzeti törekvéseinek megértésére és támogatására akkorra, mikor a dolgok természetes fejlődése szerint a politika vezetése az ő kezébe fog kerülni.

Miután a romániai egyetemek ifjúságának ez a Memoranduma volt kiinduló pontja annak az irredentista jellegű rendszeres izgatásnak, amely a Liga Culturala nevéhez fűződik, szükségesnek látszik, tartalmát egy kissé részletesebben ismertetni.

A romániai egyetemek ifjúsága által kiadott Memorandum ismertetése.

A modern világ érdekazonossága – mondja a román egyetemi ifjúság e Memorandumának bevezető soraiban – amelynek következtében az európai egyensúly részletes megbomlása oka lehet az általános egyensúly megbomlásának is, ösztönzi őket arra, hogy felhívják az európai társadalom figyelmét egy olyan monarchiára, amely megérdemli mindazok figyelmét, akik érdeklődnek világrészünk szociális haladása iránt. Egy olyan konfliktusról van szó, amelyik az osztrák-magyar monarchia kebelében a humanitásánál és szabadelvűségénél fogva teljesen modern irányzatú román kultúra és azon magyar kultúra között tört ki, amely támaszkodva egy, a románság európai vérmérsékletétől teljesen idegen eljárás módra, okozója lehet egy olyan összeütközésnek, melynek bonyodalma és kiterjedését ma még egyáltalán nem lehet előrelátni. Bárhogyan alakuljanak is a dolgok, annyi azonban bizonyos, hogy az erre vonatkozó helyzet teljes megvilágítása általános érdek. A helyzet e megvilágítását annyival is inkább kívánják, mert meg vannak győződve, hogy ezzel csak a béke és a művelt Európa ügyének tesznek szolgálatot.

Szavukat nem az államok hivatalos diplomáciai köreihez intézik, hanem az európai egyetemek ifjúságához, a jövő embereihez, a holnap Európájához. Ezt abban a meggyőződésben teszik, hogy előbb-utóbb úgyis ezek lesznek hivatva ebben az ügyben nyilatkozni. Azt remélik ugyanis, hogy csakugyan a jövő ez emberei fognak e kérdésben megértőbb és igazságosabb álláspontot elfoglalni már csak azért is, mert ők még nem állanak a hivatalos tekintetek nyomásának hatása alatt. Hogy a jövő ez embereit, a holnap ez Európáját a magyarok és románok ez összeütközésének lényegéről kellő módon felvilágosíthassák, főbb vonásaiban röviden előadják ez összeütközés fejlődési történetét.

Hogy ezt megtehessék, először is azt akarják megállapítani, hogy a románok minő helyet foglalnak el Európa népei között?

E cél elérése végett röviden, a dákoromán történetírás alapján előadják a román nép keletkezésének és államalkotó nemzetté való fejlődésének történetét. Előadásuk szerint a román nemzet Traján Dáciát meghódító legionariusainak és a Dácia civilizálása érdekében Itáliából betelepített római garmatosoknak egyenes leszármazottja. A román nép a rómaiak dáciai uralkodásának bukása után is fennmaradt a Kárpátok bércei között, mint a római civilizáció örököse és fenntartója. A népvándorlás századokon át tartó áradata, mely a középkor kezdetén Európa civilizációját végső veszedelemmel fenyegette, anélkül rohant el felettük, hogy őket megsemmisítette volna.

Történetükben azonban a IX. század végén fordulat állott be. A magyarok ekkor törtek be mai hazájokba és uralmukat Erdélyre, a Tisza és a Kárpátok között fekvő területre is kiterjesztették, de nem hódítás, hanem szövetségekötés és szerződés segítségével. Ezen a területen ugyanis három önálló román fejedelemség volt, melyekkel a magyarok, saját legrégebb történetírójuk, Anonymus Belae regis notarius tanúságtétele szerint is, szövetséget kötöttek. E szerződésekben biztosították a románság politikai és nemzeti autonómiáját és tényleg a románok Erdélyben, szövetségben a magyarokkal az egész középkoron át úgy is éltek, mint politikai autonómiával bíró önálló nemzet. Erdély Szent István kora óta egészen a mohácsi vészig egy vajda főnöksége alatt, mint autonom tartomány volt a magyar király birodalmának kiegészítő része.

A mohácsi vész után Erdély önálló fejedelemséggé lett. Az is maradt egészen a XVII. század végéig, a Leopoldi diplomáig, amelyben átment a Habsburgház birtokába. Önállóságát azonban e diploma értelmében annyira megtartotta, hogy Magyarországhoz tulajdonképpen semmi egyéb sem kötötte, mint a fejedelem személyének közössége. Erdély és Magyarország állami viszonya tehát a Leopoldi diploma kiadása után sem tekinthető másnak, mint personalunióknak. Erdélynek ez autonómiáját elismerte a *pragmatica sanctio* is. II. Leopold pedig 1791-ben, engedve az erdélyi országgyűlés kívánságának, szintén megerősítette a Leopoldi diplomában biztosított önállóságát. 1848-ban és 1865-ben azonban Erdély ez önállósága a hagyomány és a történeti jog teljes figyelmen kívül hagyásával az egységes magyar állam beteges álmának kedvéért feláldoztatott. A románok azonban nemcsak 1848-ban és 1865-ben, hanem azóta is teljes erejükből szakadatlanul tiltakoznak a hagyományok, a szerződések, az alaptörvények és a történeti jogok ez erőszakos megsértése ellen. Azonban a magyar zsarnokság, amely élet - halálharcot hirdetett a kompakt egységben élő románság ellen, megakadályozta, hogy a románoknak a bécsi udvarnál tett lépéseik sikert érjenek el, vagy hogy sérelmeik Európa füleihez jussanak.

Erdély tartományi autonómiájára vonatkozó történeti fejtegetések a dákoromán történetírói iskola fogásainak és hamisításainak segítségével Erdély autonom helyzetét a magyar királyság közjogi és politikai szerkezetében oly módon tünteti fel, hogy a tájékozatlan külföldi olvasó ezt feltétlenül román nemzeti jellegű tartományi önállóságnak gondolja és azt higgye, hogy a magyarok, mikor Erdély 1848-ban egyesült Magyarországgal, tulajdonképpen egy román nemzeti jelleggel bíró országrész politikai önállóságát törölték el. Hogy Erdély ez autonómiája a történelem egész folyamán kizárólagosan magyar jellegű volt és hogy ebben az autonom országrészben még

csak a törvényesen befogadott nemzet jellegével sem bírtak a románok, arról éppen úgy hallgatnak, mint arról, hogy Erdély mint önálló fejedelemség nemcsak egyszerűen magyar volt, hanem ez időben valóságos képviselője, fenntartója és védelmezője is a magyar nemzeti és állami törekvéseknek. Erdély kiváló fejedelmei: Bocskai, Bethlen és I. Rákóczi György pedig a magok korában igazi hősei is voltak a magyar nemzeti függetlenségnek és állami önállóságnak.

E történeti fejtegetések után rátérnek az 1867-ki kiegyezés által teremtett helyzetnek és e helyzet konzekvenciáinak vázolására. Először is röviden ismertetik a nemzetiségek egyenjogóságáról 1868-ban hozott 44-ik törvénycikket, azután a görög keleti egyházak autonómiájára vonatkozó és szintén ez évben hozott törvényt. A magyarok azonban hozzálévén szokva – írják a bukaresti ifjak – ahhoz, hogy más nemzetiségű polgártársaik kizsákmányolásából éljenek, nem tűrheték a nemzetiségek ez egyenjogúságát és szabadversenyét. A pazarló és nagyobbrészt tönkrement magyar nemesség kizárólagos jogának tartotta, hogy lefoglalja minden kellő kvalifikáció nélkül a közhivatalokat, mert azokat valóságos örökségének tekintette. Hogy uralmukat megtarthassák, meghamisították és hatályon kívül helyezték a gyakorlatban az ország alaptörvényeit. Ily módon sikerült, hogy a 30%-nyi magyarság a 70%-nyi többi nemzetiséget kizorítsa a parlamentből és a közélet minden teréről. A törvényeknek ez erőszakos módon való tekinteten kívül hagyása okozója lett egyúttal a magyar közéletben a legnagyobb korrupciónak is. A magyarok, hogy a nemzetiségek elnyomására épült hatalmukat fenntarthassák, Kossuth szellemében állandóan forradalommal fenyegetik a dinasztíát.

A magyar zsarnokság és korrupció ez általános vázolása után rátérnek az egyes sérelmek felsorolására:

a) Nem respektálják a magyarok az egyházak törvényben biztosított autonómiáját. E vád emelése alkalmával az ifjak azt a szándékos tévedést követik el, hogy a gör. kat egyházat is autonom egyháznak veszik. E pontban a román egyházak püspökeit szolgálai hajlamokkal, korrupcióval, sőt az egyházi vagyonok és pénzek egyszerű elsikkasztásával vádolják meg.

b) Rikító színekkel vázolják a magyar közigazgatás állapotait. A közigazgatási tisztviselői állások – mondják az ifjak e Memorandumban – választások útján töltenek be ugyan törvény szerint, a valóságban azonban a választási bandák főnökei nevezik ki a tisztviselőket. Ezek nem is tudnak egyebet, mint vadászni, lovagolni, enni-inni, pénzüket elkártyázni és asszonyokra költeni. Mind alkalmasok közigazgatási tisztviselőknél mégis, mert a magyar közigazgatásnak nincs más feladata, mint üldözni és elnyomni a nemzetiségeket. E közigazgatási tisztviselőknél valóságos segédhadát alkotják a csendőrök.

Erdélyben, hogy a románokat szabadabban üldözhessek, a belügyminiszternek vannak alárendelve, Magyarországon pedig a hadügyminiszternek.

Arra természetesen a bukaresti ifjak nem gondoltak, hogy a románság többsége nem Erdélyben, hanem a magyarországi részeken lakik és hogy ezért éppen semmi logika sincs abban, hogy a kisebbséget üldözzék, a többséget pedig ne.

c) Az igazságszolgáltatást illetően a legfőbb panaszuk az, hogy annak nyelve a magyar és így a vádlott nem érti sem a vádat, sem az ítéletet. Az esküdtszékeken politikai pörökben kizáróan magyar esküdtek, tehát politikai ellenfelek ítélnék a nemzetiségi vádlott ügyében. Ha nemzetiségi embernek magyarul van pörös ügye, nem nyerheti meg. Ennek igazolására példákat is hoz fel az úrbéres pörök közül. Természetesen, ezek a példák csak az egyik fél és mindig a vesztes fél szempontjából vannak kiválogatva.

d) Legrészletesebb és legtöbb panaszuk van azonban az iskolákat illetően. Szerintük ezen a téren vetette magát a kormány és a nemzet magyarosító erőszaka a nemzetiségekre. Részletesen foglalkozik az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesülettel, amelynek számára szerinte különböző alapok, a kultúra támogatásának és terjesztésének ürügye alatt kormánypresszióval gyűjtetnek s amely a magyarság tömegeit valóságosan szervezi a románság üldözésére és meggyanusítására.

Bár a nemzetiségi törvény azt követeli, hogy az állami költségvetés segítségével a nemzetiségek számára is állítsanak fel középiskolák, mégis csak tisztán magyar tanításhoz tartozó iskolák vannak, amelyekben a tanulóknak 70, sőt 90% nem érti az oktatás nyelvét. Sőt még a nemzetiségek felekezeti jellegű és saját alapjaikból fenntartott középiskoláiba is beerősztették a magyar tanításhoz tartozó nyelvet. Így bevitték a belényesi gimnáziumba s most folyamatban van annak bevitel a naszói gimnáziumba is. A népiskolákba is bevitték a magyar nyelvet, mint tantárgyat és pedig heti 18 órában, úgy hogy az összes többi tantárgyra nem marad fenn több hetenként, mint legföljebb 8–12 óra. Legszörnyűbb intézkedéseket tartalmaz azonban a kisdedóváról hozott törvény, amely kötelezővé teszi, hogy minden községben állítsanak fel kisdedóvót, amelybe a szülők kötelesek gyermekeiket hároméves korukban beadni, hogy ott kizárólagos magyar nyelvi oktatásban részesülve, teljesen elmagyarosodjanak. „A magyar sovinizmus janicsárokat akar nevelni, hogy ne vethessék szemére, hogy a hajdani ozmánok mögött maradt. Az ösztöndíjas román ifjak nem tanulhatnak külföldön még az esetben sem, ha az alapítványt tevő úgy rendelkezett volna is. Mindazokat az ifjakat, kik főiskolai tanulmányaikat külföldön végezték, hazatértük után üldözik, sőt azokat az ifjakat is,

kik főiskolai tanulmányaikat Kolozsváron, vagy Budapesten végezték, de különösen azokat, kik Bécsben tanultak, arra kényszerítik, hogy szülőföldjüket elhagyva, Romániába kivándoroljanak.

A Liga Culturala megalapítása.

Az az érdeklődés, amelyet ez a Memorandum a romániai sajtóban és közvéleményben keltett, ösztönzést adott arra, hogy az ifjúság a megkezdett úton tovább haladjon. Az előkészületeket a tervezett Liga megalakulására vonatkozóan bevégezvén, az ifjak egy bizottsága a bukaresti egyetem rektorának, Orescunak engedelmével 1891 január 24-ére összehívta az alakuló ülést. Az alakuló ülést azonban nem az egyetem épületében tartották meg, hanem az Ateneu nagytermében, melyet az egyesület elnöke erre a célra készségesen átengedett az ifjúságnak. Ez alakuló ülést azért nem tartották meg az egyetemen, mert a kormány ezt nem engedte meg. A liberális párt hírlapjai, különösen a *Voința Nationala* (1891 január 26. szám) hevesen megtámadta a konzervatív párti kormányt. (L. Români buni si români rei, pareri impartiale asupra activitatei patroitice a Ligei Culturale de Ovid Densusianu. Bucaresti 1902. 6–7. l.). Jellemző, hogy a konzervatív kormány ezidőben még aggodalmasnak tartotta, hogy az egyetemi ifjúság egy állami tanintézetnek helyiségeiben tartson olyan egyesület alakítása végett gyűlést, mely feladatául nemcsak egy szomszédos állam belső politikájába való beleavatkozást tűzte ki, hanem azt is, hogy ez államnak saját alattvalóival szemben folytatott belső politikája és fennálló közjogi rendje ellen az ellenséges indulatú izgatást az európai sajtóban állandóan napirenden tartsa. A későbbi években, kapcsolatosan a Liga különböző akcióival, a román kormány részéről ez a loyaltás nem tapasztalható.

Az alakuló ülést megtartották és abban az előkészítő-bizottság által kidolgozott alapszabályokat el is fogadták. A Ligában a vezetést az egyetemi ifjúságnak szánták. Elnökké Orescut, a bukaresti egyetem rektorát választották. Az ügyek középponti vezetését egy huszonegy tagú bizottság kezébe tették le. E huszonegy tagból – a titkárt is beleszámítva – tizenegynek egyetemi hallgatónak kellett lennie, azért, hogy a vezetés az ő kezükben maradjon. A komité ez egyetemi hallgató tagjait ekkor közönségesen decemvireknek nevezték. E decemvirek nevezetesebb tagjai a következők voltak : *Lupulescu* Jón, ki a titkári teendővel is meg volt bízva, *S. Mehedinți*, 1918-ban vallás- és közoktatásügyi miniszter, ki az előkészítő-bizottság nevében az alakuló ülésen egy rövidebb beszédben a liga alapszabályait elfogadásra ajánlotta, *Simon Mândrescu*,

Badulescu Motru, C. Axente, M. Petrescu, Negulescu és Bratianu Dimitrie.

A Liga Culturala első alapszabályainak főbb pontjai a következők voltak:

A Liga címe: *Liga pentru unitatea culturala a românilor.*
 Célja: ápolni a román faj összetartozandóságának érzetét és fenntartani egy olyan mozgalmat, amely igazolja a románság Keleten való kulturális küldetését. E cél elérésének eszközei: könyvtárak és olvasótermek létesítése, népies könyvek kiadása, a Liga céljait előmozdító kiadványok támogatása, nyilvános felolvasások és ülések tartása, a román nemzet multjában való nevezetesebb események évfordulóinak megünneplése, a Liga évi közgyűléseinek megtartása, egy pénzalap létesítése a tagsági díjakból és adományokból. A középponti bizottsággal egyidejűen egy háromtagú számvizsgálóbizottságot is választanak. A középponti bizottság tartozik minden évben – májusban és novemberben – két közgyűlést tartani, amelynek tárgya a Liga céljaival kapcsolatos kérdések megvitatása és a Liga pénzügyeinek megvizsgálása. A Ligának fiókjá is alakulhat mindenütt, ahol legalább öt tag van. A fiókok alapszabályainak azonosnak kell lennie a középpont alapszabályaival, de ügyrendjét az alapszabályok korlátain belül saját maga állapíthatja meg. Minden fióknak, amelynek legalább 50 tagja van, joga van a középponti bizottságba egy tagot küldeni ki, aki tanácskozási joggal vesz részt a középpont munkálataiban. Az alapszabályokat csak a 15 nappal előbb összehívott közgyűlés többsége van jogosítva módosítani. (L. Raportul general despre activitatea comitetului central al Ligei Culturala a românilori citit in adunarea generala a sectiunei centrale din 24 Noemre 1891 de Jón Lupulescu Bucuresci 1892, 27–28. l.).

A román egyetemi ifjúságnak ez akciója a látszat dacára sem volt teljesen egységes. A szocialista párthoz tartozó egyetemi tanulók a romániai szocialista párt tagjaival közösen tartott gyűlésükön tiltakoztak társaik sovinizmusa ellen. Azt vitatták, hogyha a román népet akarja az egyetemi ifjúság felszabadítani az elnyomás és a zsarnokság alól, akkor ne a magyarországi román népen kezdje, hanem a romániai népen, mert a királyságbeli nép sokkal nagyobb zsarnokság alatt nyög, mint a magyarországbeli román nép. A földbirtokosok, az árendások és a közigazgatás tisztviselői sokkal erősebben kizsákmányolják a romániai parasztot, mint a magyarok a magyarországi román népet. Hogy a szocialista egyetemi tanulók ez akciója nem keltett nagyobb visszahatást, az okozta, hogy a romániai szocialista párt szellemi fővezéré, Gherea Dobrogeanut rábírta, hogy lépjen közbe, hiszen a Ligának célja nemcsak a magyarországi, hanem a besszarábiai románság felszabadítása is és Gherea Dobrogeanu, aki maga is besszarábiai menekült,

bizonyára nem lehet ellensége egy olyan mozgalomnak, amely célul tűzte ki a besszarábiai románság felszabadítását is. Gherea Dobrogeanu engedett a rábeszélésnek és az ellenmozgalom lecsendesítése érdekében közbelépett a szocialista egyetemi hallgatóknál.

A jašii egyetem ifjúsága sem volt elragadtatva a bukarestiek fellépésétől. Igaz ugyan, hogy nem elvi ellentétek akadályozták őket abban, hogy feltétlenül csatlakozzanak a bukarestiekhez, hanem csak a féltékenység, amely kezdet óta fennállott a két egyetemnek úgy tanárai, mint ifjúsága között. A jašii egyetem szemben a bukarestivel, elhanyagoltnak érezte magát úgy a kormány, mint a közvélemény részéről. A jašii egyetem csak vidéki egyetem volt, a bukaresti pedig nemcsak az ország fővárosáé, hanem valóságos középpontja is az egész román felső oktatásnak. A jašii egyetem ifjúságával a most említett okok miatt a tanári kar nagy többsége is egyetértett, sőt olyan tanárok is voltak, kik határozottan megmondották, hogy nem helyeslik a bukarestiek transilvanomaniáját. A jašii egyetem hallgatói azonban nem akartak mégsem a bukarestiek mögött maradni s azért külön ligát akartak alakítani. Végre is, hosszú alkudozások után belenyugodtak abba, hogy a román egyetem ifjúsága, nehogy az erők elforgácsolódjanak, egy közös ligát fog alakítani. A megegyezés létrejött, de azért az ellentétek nem simultak el teljesen. Még a liga megalakulásának harmadik évében is nehézségeket okozott a két egyetem ifjúsága között levő ellentét. Az 1893 májusában tartott közgyűlésen a jašiak azt indítványozták, maradjon ugyan Bukarest a közép-pont, de legyen még más két vidéki középpont is. Egyik Jašiban, a másik Krajovában. A jašii középpontnak azonban éppen úgy joga legyen az iniciatívához, mint a bukarestinek. Az indítvány hosszas és heves vitát keltett, amely azzal végződött, hogy a jašiak indítványát a közgyűlés nem fogadta el, mire a jašiak küldöttsége kivonult a közgyűlésből. A jašii egyetemi ifjúságnak az volt az álláspontja, hogy a Ligának három középpontja legyen: Bukarest, Jaši és Krajova és mindenik középpont a leigázott románok egy-egy csoportjával külön foglalkozzék. A jašii középpont foglalkozzék a bukovinai és besszarábiai románsággal, a bukaresti pedig a magyarországgal és a macedoniaival, a krajovai a bulgáriai, szerbiai és az isztriai románokkal. Az erdélyi származású Densusianu Áron jašii egyetemi tanár ezzel szemben azt az álláspontot képviselte, hogy a ligának csak egy középpontja legyen Bukarestben és az csak a magyarországi románok ügyeivel foglalkozzék egyelőre és ne forgácsolja szét erőit annyifelé.

A jašii szekció ez álláspontjának ellenére is résztvett minden olyan mozgalomban, amely az erdélyi testvérek ügyének segélyezésére vonatkozott. Majdnem minden alapját az

erdélyiek ügyében folytatott küzdelemre fordította. Egyidejűen Bukovinában is megkezdette működését. Alkalmi füzeteket nyomtatott és küldött Bukovinába a nemzeti érzés újraélesztése végett. Érintkezésbe lépett az odavaló főbb politikai harcosokkal és eredményes politikai propagandát kezdett. Burada Tódort elküldötte Isztriába, hogy onnan felnevelés céljából gyermekeket hozzon a romániai iskolákba. Burada azonban csak egy fiút tudott magával hozni. Ez a fiú a Liga költségén két esztendeig tanult Jaşiban. Azután egy erdélyi román iskolába küldötték, hogy ott az isztriai románok számára kiképezzék tanítónak. (L. Liga Culturala a tutulor Românilor. Sedia Jasi. Anuar Anul 1901 Jasi.)

Amint már rámutattunk, a Liga eleinte olyan szervezetnek volt tervezve, amelynek vezetése kizárólag és egyedül az egyetemi ifjúság kezébe van letéve s amely ennek következtében független minden más szervezet, párt vagy társadalmi osztály befolyásától. Pártokon felül és kívül álló szervezete akart lenni annak a nemzeti mozgalomnak, amely a román kérdésnek az európai közvéleményben való napirenden tartását tűzte ki céljául. A főiskolai tanulóifjúságnak ilyen pártokon felül és kívül álló szervezete azonban egymagában elégtelen lett volna egy olyan igazán politikai kérdésben, mint a román nemzeti kérdés, nagyobb hatású mozgalmat indítani meg és állandóan ébren tartani a társadalomban, még egy olyan országban is, amelyben a társadalmi, közművelődési, sőt gazdasági kérdések nincsenek összekötve a pártpolitika napi áramlataival, hát még Romániában, hol jóformán a közéletnek minden jelensége csak függeléke a pártpolitika különböző áramlatainak. Hogy a Liga Culturala ne lehessen ilyen, a politikai pártokon felül és kívül álló szervezete a román nemzeti kérdésnek, arról még a Liga tényleges megalakulása előtt gondoskodott a román képviselőház egyik tagja, Gradisteanu János, ki a Ligában később igen jelentékeny szerepet játszott. Még a Liga 1891 január 24-iki alakuló közgyűlését megelőzően, mikor az egyetemi ifjúság körében még csak az előkészületek folytak, 1890 december 7-én azt kérdezte a konzervatív kormánytól: minő álláspontot szándékozik elfoglalni a románság faji és nemzeti érdekeit érintő azon kérdésekben, amelyeknek védelmezésére az egyetemi ifjúság most egy Ligát akar szervezni?

A Liga Culturala tényleges megalakulásakor már csak részben volt az egyetemi ifjúság egyesülete, mit tanúsít az is, hogy a Liga középponti komitéját akként voltak kénytelenek megalakítani, hogy a huszonegy tagú komitéban a tanulónak csak egy szavazati többségük legyen. Ez sem volt elég, mert mindjárt az első közgyűlésen, még ugyanazon évben (1891) kénytelenek voltak határozatképen kimondani az alapszabályok módosításának szükségességét. A Liga tulajdonképen való

vezetése tehát mindjárt megalakulásakor a politikusok, és pedig a liberálistábori politikusok kezébe került.

A Liga Culturala e politikai jellege kezdetben megdöbentette a magyarországi román nemzetiségi politikusoknak még a Tribuna körül csoportosult intranzigensebb pártárnyalatát is. Ezért a Tribuna 1891 december 23-iki száma egyenesen tiltakozott is a Liga Culturala politizáló velleitási ellen, kijelentvén, hogy amily szívesen fogad minden olyan művelődési segítséget és támogatást, mely a romániai pártpolitikától mentes, épen úgy visszautasít mindent, ami a politikai célok, vagy épen pártpolitikai érdekek előmozdításával kapcsolatos.

A magyarországi román nemzetiségi politikusok többsége ekkor még azt hitte, hogy az olyan zajos és az irredentista velleitások gyanujától teljesen mentesnek nem tartható mozgalom, mint a Ligáé, nem maradhat anélkül, hogy a magyar nemzet és annak kormánya részéről ellenhatást ne provokáljon. E feltevésre okot adott nekik az a mód is, ahogyan a Liga Culturala első nyilvános szereplése alkalmával, az 1891 január 24-én tartott alakuló közgyűlésen elfogadott programot és nyilatkozatokat fogadta a magyar sajtó. Azonkívül, ismerve a semmiféle tekintetet nem ismerő romániai pártok politikai izgatásának féktelenségét, attól is tartottak, hogy a Liga izgatásai következtében könnyen történhetnek Romániában olyan nyilatkozatok, határozatok vagy állásfoglalások, melyek nyilvánvalóan el fogják árulni az úgynevezett román nemzeti kérdésben rejlő, de eddig óvatosan eltitkolt gondolatot: a román fajnak a kulturális egység eszméjébe burkolt politikai egységre való törekvését, azt a nemzeti ideált, amelynek megvalósítása a távolabbi jövő programja gyanánt a román tudomány, irodalom és iskola segítségével már félszázad óta be van vésve a romániai értelmiség lelkületébe. Ha ez csakugyan megtörténik, az egész magyarországi román nemzetiségi mozgalmat kompromittálná a dinasztia előtt, mert nyilvánvalóvá lenne, hogy az a sokszor hangoztatott loyaltás a dinasztiaival szemben csak álarc és ürügy nemcsak a magyar nemzetnek, hanem a dinasztianak érdekeire is káros irredentizmus palástolására.

A romániai egyetemi tanulók Memorandumának hatása a külföldi közvéleményre.

A romániai egyetemi hallgatók Memoranduma az ügyes előkészítés következtében nem csekély visszhangot keltett az európai sajtóban. Mielőtt megjelent volna, a szerkesztőbizottság a külföldi egyetemeken tanuló román ifjak segítségével mindent elkövetett a kedvező hangulat és fogadtatás előkészítésére. Az alkalom és az eszközök nem hiányoztak hozzá.

Németországban összeköttetésbe léptek a Deutscher Schulvereinnal, mely már évek óta engesztelhetetlen harcot folytatott a magyarországi németiség állítólagos elnemzetietlenítése miatt a magyarság ellen. A Berlinben tanuló román ifjúságnak nem sok fáradságába került a Schulverein egyik vezető emberét, Wattenbach tanárt a maguk ügyének megnyerni. Mikor a romániai egyetemi tanulók Memoranduma megjelent, Wattenbach tanár és a Schulverein női szakosztályának egyik legbuzgóbb tagja, Engel Helén kisasszony alkalmul használták, hogy felolvasást tartsanak arról: miként üldözik a magyarok az állam és társadalom egész erejével a magyarországi nemzetiségeket s köztük elsősorban az erdélyi szászokat és a románokat. A nagynémet és az antiszemita irányzatú németországi hírlapok a Schulvereintől vett ösztönzésre, élükön a Kreuzzeitung-gal heves támadást intéztek a magyarság ellen, mint a nemzetiségek elnyomója ellen, igazat adva a romániai egyetemi ifjúság Memorandumának, sőt meg is bővítve annak adatait a magyarországi németiséget, illetőleg az erdélyi szászokat ért állítólagos üldözések és sérelmek eseteinek felsorolásával.

Ausztriában a klerikális és antiszemita színezetű hírlapok és politikai pártok szimpatiait sikerült a romániai egyetemi ifjúság Memorandumának megnyernie, és pedig az akkor népszerűségének tetőpontján álló Lueger Károly közvetítésével, aki már évekkel előbb heves harcot indított meg úgy a bécsi városházán, mint az osztrák parlamentben a magyarságnak a monarchiában gyakorolt állítólagos politikai túlsúlya ellen. A Bécsben tanuló román ifjúság a románság köszönetét tolmácsolta Bécs német képviselőjének, dr. Lueger Károlynak azokért a meleg szavakért, amelyekkel a magyarországi románok szenvedéseit leleplezte és teljességében tiltakozott a magyar sovinizmus ellen. (Raportul general despre activitatea comitetului central al Ligii pentru unitatea culturala a românilor citit in Adunarea generala a sectiunii Centrale din 24 Noiembrie 1891 de Jón Lupulescu. Bucurescii 1892.) Lueger és a románok között ekkor kötött meg a magyarság ellen a fegyverbarátság. A Deutsches Volksblatt az osztrák-német sajtóban ugyanazt a szerepet játszotta, mit a Kreuzzeitung a németországban.

Magukévá tették a román egyetemi ifjúság magyarellenes vádjait a cseh, horvát és délszláv egyetemi ifjak különböző egyesületei is. A cseh sajtó nevezetesebb orgánumai, mint az ifjúcsehek közlönye, a *Narodni Listy*, az ócsehek lapja, a *Politik*, továbbá a brünni *Moravska Orlice* és az olműtzi *Nasince* a román ifjúság vádjait azért is örömmel ismételték, hogy rámutathassanak a magyarországi tótoknak hasonló, sőt szerintök még nagyobb elnyomására. Ugyanilyen fogadtatásban

részesült a Memorandum a magyarországi szerb nemzetiségi sajtó, valamint a szerbiai hírlapok részéről is. Egyszóval, a Memorandum jeladás volt a különféle nemzetiségi pártok részéről a magyarság ellen való koncentrikus támadásra.

Legnagyobb hatást keltett azonban a Memorandum az olasz egyetemi ifjúság és az olasz sajtó körében, és pedig két körülmény következtében. Egyik a latin testvériség érzése volt, amely ekkor már évtizedes hagyomány gyanánt be volt vésve úgy a román, mint bizonyos fokig az olasz értelmiség gondolkozásába és érzelmi világába is egyaránt. A másik ennél fontosabb és nagyobb hatású volt. Ez pedig az Ausztria olasz lakosságú tartományaira vonatkozó olasz irredentizmus volt, mint azt világosan kifejezi a római egyetemi ifjúságnak az a válasza, mellyel a Memorandumot megköszönte. „A ti ügyetek annyival is inkább nemes és igazságos, mert közös ügye a latin fajnak és előttünk annyival is inkább rokonszenves, mert nekünk olaszoknak is több testvérünk van idegen uralom alatt, akik már régi idő óta el vannak fáradva az elnemzetietlenítés ellen folytatott szakadatlan és titkos munka ellen való küzdelemben. De minket megerősít az a gondolat, hogy az ellenállás annál erősebb, mentől nagyobb az erőszak, és hogy hagyományában és öntudatában a gyöngye is segítséget talál az erősebbel szemben való ellenállásában. Bizonyára tudjátok, hogy mi is alkottunk egy egyesületet, amely az első olasz költőről, Dante Alighieri nevet visel s amely ugyanezt a látszólag kicsiny, de a valóságban fontos célt szolgálja: védeni, terjeszteni nyelvünket és kulturánkat azon olasz tartományokban, amelyek még most el vannak választva az anyaországtól.”

Hogy tulajdonképpen miben is áll a román ifjúság és az olasz ifjúság különböző egyesületeitől képviselt közös ügy, igen határozottan és világosan megmondják a nápolyi egyetemi hallgatók válaszukban. Hogy a nápolyi egyetemi ifjúságnak e válasza a Nápolyban tanuló román ifjak tájékoztatása alapján készült, világosan kitűnik e válasz történeti fejtegetéseket tartalmazó részéből s azért valóságnak vehetjük azt a feltevést, hogy a benne foglalt nézetek és eszmék a román ifjak vágyait és törekvéseit is tolmácsolják. „De ne féljeteK – írják e válaszukban a nápolyi egyetem tanulói, – a történelem törvényeinek is megvan a maguk végzete, valamikor szét fogjátok zúzni azokat a politikai korlátokat, amelyek elválasztják a 11 milliányi románságot s akkor a Dnyesztortól a Tiszáig s Galicia határaitól a Dunáig egyetlen nemzeti kormány alatt testvériesen fogtok élni. Ez a nemzeti rekonstrukció elengedhetetlen, mert csak úgy tudjátok biztosan és sikerrel teljesíteni feladataitokat, mint a pánszláv áradat ellen való előőrsök, pedig Kelet-Európa érdeke, hogy ezt teljesítsétek.”

Franciaországban a közvélemény előkészítésére a párisi

főiskolákon tanuló ifjúság vállalkozott, még pedig egyidőben a bukaresti középponti első fellépésével. Három ifjú állott a párisi román tanulók élén: Moroianu Gr., Bratianu Stroe és Capşa V. A párisi román ifjúság e háromtagú vezetősége nagyon használható szövetségesre akadt G. Ocasanuban, kinek egyénisége ismeretes abból az összeesküvésből, amelyet 1884-ben Bukarestben a Magyarországból Romániába kivándorolt román ifjúság Carpații nevű egyesülete szőtt abból a célból, hogy a magyarországi román népet lázadásra bírja s amelynek eredménye az lett, hogy Bratianu kormánya ez összeesküvés fejeit: Ciurcut, Secasánt és Ocasanut, mint kellemetlen idegeneket, Románia területéről kiutasította. Ocasanu Párisba ment, hol mint a romániai liberális lapok tudósítója a párisi hírlapírói körökben némi tekintélyre és befolyásra tett szert.

Ocasanu a párisi Etnográfiai Egyesületben felolvasást tartott az osztrák-magyar monarchia etnográfiai viszonyairól. Ebbe a tudományos színezetű felolvasásba vitte bele a maga román nemzetiség-politikai álláspontját. Hírlapírói összeköttetésénél fogva gondoskodott arról, hogy felolvasásainak statisztikai része a francia közönség tájékoztatására kivonatosan a napilapokban és az egyes folyóiratokban is megjelenjen. Hogy statisztikai adatainak megbízhatósága milyen volt, szolgáljon mutatoul a *La Mémoriale Diplomatique* 1891 július 21-iki számában megjelent kivonat, melyet a Liga Culturala 1892-ben megjelent első évi Jelentésének 37–38. lapjain közölt „Számbeli eloszlása ezeknek az etnikai elemeknek (t. i. az osztrák-magyar monarchia népeinek) a legtanulságosabb. A magyar elem Transzljajthániában (t. i. a magyar királyságban) a népességnek 5%-a. A többi megoszlik a szlávok és a románok között. Ez utóbbiak (t. i. a románok) Erdélyben, mely fejedelemség nagyobb, mint a cseh királyság, az összes népességnek 65%-át alkotják és magyarországi testvéreikkel együtt kétszeresen felülmúlják Görögország görög lakosságának számát. Az osztrák-magyar monarchia 36 millió lakosságából 46% szláv, 26% német, 15% magyar, 10% román, 3% örmény és zsidó. Amint ebből látszik, a magyar elem Transzljajthániában a szláv és román elemmel szemben kisebbségben van. Daczára e számbeli kisebbségnek a magyarok minden eszköz használatát megkísérlik, hogy biztosítsák politikai hegemóniájukat, amellyel őket a poroszok megjutalmazták azon árulásért, melyet 1865-ben és 1866-ban uralkodójukkal szemben elkövettek.”

A Liga megbizottainak a német sajtóban az volt egyik leghatásosabb fegyverük, hogy a magyarokat Németországban úgy tüntették fel, mint nemcsak a magyarországi németiség zsarnok elnyomóit, hanem mint általában a németiség engesztelhetetlen gyűlölőit, Franciaországban pedig az, hogy úgy mutassák be, mint

a németek, illetőleg a poroszok szövetségesét, mert csak ilyen módon gondolták a francia közvéleménynek a magyarság iránt érzett szimpátiáit megsemmisíteni. Ez a fogás sem ügyetlen, sem siker nélkül való nem volt. Ocasanu felolvasásának hatására egy francia író és parlamenti képviselő, Jules Delafosse a felolvasást követő eszmecsereben erre vonatkozóan a következőket mondotta: „Franciaországban a magyarokat majdnem mindenütt úgy tekintik, mint a mi barátainkat, szokás őket lovagias érzelmeik miatt dicsérni. A magyar valóban pompás és hatalmas faj, csakhogy egyszersmind féltékeny, gögős és önző is, amely nem akarja megérteni, hogy meg kell másokkal is osztani azokat a jogokat és szabadságokat, amelyeket annyira követeltek a magok számára. Bár kisebbségben vannak Transilajtániában, mégis mindent a magok kezeibe kerítettek. Összesen öt milliónyian vannak és mégsem elégednek meg azzal, hogy a birodalmat kétfelé osztották, hanem azon egészen uralkodnak. Sokkal nagyobb mértékben szabják meg ők a birodalom külpolitikai irányát, mint Ausztria németjei – vagyis ők tették a németek által megszabott külpolitikai irány szolgájává Ausztriát. Franciaországnak nincs is határozottabb ellensége a magyaroknál.”

A párisi sajtónak ebben a szellemben való informálására ebben az időben legtöbbet tett a Liga Culturala párisi fiókjának vezető tagjai közül Bratianu Stroe, Bratianu Demeternek, az idősebb Bratianu Jón testvérének fia. „Bár huszonkétéves korában meghalt – írja róla a Figuri Contimpurane din România” című vállalatban a 435. lapon életrajzírója – lázas tevékenységet fejtett ki, áthatva az atyjától örökölt idealista hajlamoktól. A jogot Párisban tanulta, ahol magát a magyarországi románság ügyének és a Liga fiókja szervezésének szentelte, amelynek ő, akinek oly kevés élet adatott, hatalmas és új életet adott. Sikerei a sajtóban jelentékenyek voltak. Cikkei, melyeket a francia lapokban a magyarországi románok ügyének érdekében írt, hozzájárultak ahhoz, hogy a francia publicisták ebben a kérdésben tisztábban lássanak és védelmére vállalkozzanak. Madame Juliette Adamot, ki határozott magyarbarát volt, ő nyerte meg és tette románbaráttá cikkeivel, melyeket Oreste álnév alatt a „Revue des Revues”-be írt. Az angol liberális párt vezérének, Gladstone-nak, kit 1868-ban a romániai liberális párt tiszteletbeli román állampolgárrá választott, levelet írt, melyre Gladstone udvarias levélben válaszolt.

A Liga Culturala szervezésében és nemzetközi akciójának megindításában azonban a Bratianu-családnak nemcsak fiatalabb tagjai (Dinu és Stroe) vettek részt, hanem egyik idősebb és igen nagytekintélyű tagja is, Bratianu Grigorie személyében, kit a Liga pénztárnokává választottak. Bratianu

Grigorie testvéröccse volt az idősebb Bratianu Jónnak, a román liberális párt vezérének. „Legnagyobb érdeme – írja életrajz-írója a ‚Figuri contimpurane din România’ című vállalat 426. lapján – a Liga Culturala megalapítása volt. Ez a Liga több volt, mint politikai párt. Egyesülete volt a bárhol lakó minden románnak, abban a reménységben szervezve, hogy sikerül egy helyen egyesíteni minden embert, ki velünk egy fajtól való és miután minden ember, mikor jár-ke, a talpán egy kis földet is hord, sikerül a román földet is egyesíteni. Mindig érezték öntudatlanul és ösztönszerűen is egy román kultúrpárt szükségét, valahányszor szóbajöttek azon tartományaink, amelyek idegen uralom alá jutottak. Annyival inkább, mivel kormányzó pártjaink hivatalosan veszély nélkül nem foglalhattak határozott állást a nemzeti kérdésben. Bratianu Grigorie barátai segítségével, megalapítván a Liga Culturalá-t, ügyességet, hozzáértést tanusított. Mint társadalmi egyesületnek, a Ligának tág működési köre volt és alapítója élete végéig sem fáradtságot, sem energiát nem kímélt, hogy neki megadja a tájékozódást bármely irányban. Halála egyúttal alkalom is volt minden román számára, hogy kifejezze fájalmát és vele szemben való háláját. Temetésénél Sturdza Demeter és Urechia beszéltek, az erdélyiek nevében pedig Lucaciu László.”

A romániai liberális párt vezérének, Bratianunak nemcsak rokonai, hanem legbizalmasabb barátai is, ha nem is éppen közvetlen, de legalább közvetve, támogatólag vettek részt a Liga munkásságának nemcsak erkölcsi, hanem esetről-esetre anyagi támogatásában is. Ezek között legtekintélyesebb és legbuzgóbb Carada Emil volt. 1882-től kezdve a román nemzeti banknak, a Banca Nationala Românanak igazgatója „Carada Emil – írja életrajz-írója a ‚Figuri contimpurane din România’ című vállalat 27. lapján – kinek, mint államférfiúnak és pénzügyi szakembernek hírneve túlhaladt az ország határain, egyszersmind tüzeslelkű nacionalista is volt. Halála alkalmával az erdélyi hírlapok megemlékeztek azokról az áldozatokról is, amelyeket a leigázott románok érdekében hozott. Mondják, hogy saját zsebéből fizette ki az erdélyi hírlapírókért az összes bírságpénzeket, amelyeknek megfizetését a magyarok azért erőszakolták, hogy ilyen módon az erdélyi román nép sajtószabadságát tönkretegyék”. – Gondolhatni, mekkora anyagi segítséget jelentett a magyarországi román nemzetiségi mozgalmak számára az, hogy Carada személyében a Román Nemzeti Bank igazgatója a gazdag és bőkezű Maecenás szerepére vállalkozott. Ily körülmények teszik érthetővé, hogy a Liga Culturala nyilvánosan kimutatható csekély anyagi ereje mellett is fedezni bírta az egyre szélesebb körben kiterjedő agitáció bizonyára tetemes költségeit.

A Liga Culturala megalapításával egyidőben, 1890 no-

vemberében. Rómában békekongresszust tartottak. Ezen a békekongresszuson a román parlamentet Fleva Miklós képviselte, ki a november 16-ki ülésben azt az indítványt tette, hogy a béke biztosítása érdekében mindazok az államok, amelyekben különféle nemzetiségek élnek. Svájc példájára nemzetiségek és etnikai karakterök teljes kifejlesztésének biztosítékául nemzeti jogokat és szabadságokat nyerjenek. Fleva ez indítványát az értekezlet elnöke Rughiero Bonghi is támogatta. Az indítvány felett élénk eszmecsere fejlődött ki, amelynek eredménye az lett, hogy annak a békekonferencia tárgysorozatában a jövő évi értekezlet napirendjére való kitűzését szótöbbséggel kimondották. Fleva indítványát magokévé tették a szerb és a dán kiküldöttek, továbbá az olaszok és a franciák is, tehát kivétel nélkül mind olyanok, akiknek valamelyik idegen állammal szemben revindikacionális igényök volt. Ellenkeztek azonban az angolok és az amerikaiak. Az angolok ekkor még inkább gondoltak Irlandra, mint az állítólagosan elnyomott kis nemzetek felszabadítására. A magyar és az osztrák parlamentek képviselői ezen az értekezleten nem voltak jelen.

Érdekes még egy futó pillantást vetni a most megalakult Ligának Románia hivatalos köreivel való viszonyára. A Liga Culturala csak mint magánjellegű egyesület alakult meg. Lépést sem tett arra vonatkozóan, hogy a román törvényhozás által jogi személynek ismertessék el. Nem volt tehát joga vagyont szerezni és azok ellen, kik tagsági kötelezettségeiknek nem tesznek eleget, a közigazgatás vagy az igazságszolgáltatás segítségét igénybe venni. Hogy megalakulásukat és működésük irányát kellő formában az államfőnek is tudomására hozzák, az alkalmat nem mulasztották el. 1891. január 11-én, felhasználva annak alkalmát, hogy a király negyedszázados uralkodásának évfordulója alkalmával fogadta az ország különböző részeiből érkező küldöttségek szokásos újévi üdvözlését, a Liga is kihallgatást kért és kapott.

E királyi fogadtatásra üdvözlő feliratot szerkesztettek s annak átnyújtásával egy hattagú küldöttséget bíztak meg. A küldöttség vezetője Maniu Vasilie, a román akadémia tagja és a Liga középponti bizottságának elnöke volt. Tagjai Gradisteanu Jón parlamenti képviselő, Mehedinți Simon, Negulescu Petru egyetemi tanulók, Ţipeiu Miklós tanár, a foksáni fiók és M. Strajan tanár, a krajovai fiók elnökei voltak. Az üdvözlőiratot Maniu egy beszéd kíséretében nyújtotta át a királynak, amelyben a többi között annak a jókívánságának adott kifejezést, hogy a király uralkodása második negyedszázadának évfordulója alkalmával Róma hőseányával való aranymenyegzőjét az *egész román világnak* az általa óhajtott feltételek mellett ünnepelhesse meg. Károly király átvette ez irredentista

célzatú üdvözlőiratot és meleg szavakkal megköszönvén az üdvözlést, arról biztosította a küldöttséget, hogy éberül gondját fogja viselni mindig a *román faj kultúrájának*. Ezóta állandó szokás lett a királyt a Liga mindenik közgyűléséből hódolótávírral üdvözölni, mely üdvözlősürgönyökre a király mindig válaszolt, megköszönve a hódolat kifejezését és biztosítva a Ligát arról, hogy céljaival egyetért, szíven hordozza és uralkodói gondját alkotja mindaz, amiért a Liga küzd és munkálkodik.

A Liga Culturală izgatásainak hatása a magyarországi román nemzetiségi mozgalmakra.

A romániai egyetemi tanulók Memorandumával és a Liga Culturală megalakulásával kapcsolatos események ösztönzően hatottak a nagyszebeni román nemzeti komitéra is. A régóta tervezett Memorandumot elkészítették és megállapították 1892 május 28-ban azt a napot is, amelyen Bécsben küldöttséggel fogják átadni Őfelségének. Előzetesen arról is igyekeztek gondoskodni, hogy ez átnyújtás Bécsben kellő feltűnést okozzon. E célból érintkezésbe léptek az osztrák Reichsrat bukovinai román nemzetiségi pártjával. A nagyszebeni román nemzeti komité tagjai arra kérték ugyanis a Reichsrat bukovinai román nemzetiségi pártját, hogy az osztrák konzervatív pártok vezetőivel közvetítsék találkozásukat. A Reichsrat bukovinai román pártja azonban erre a szerepre nem volt hajlandó vállalkozni. „A mi vezető egyéniségeinknek befolyása – írta a párt csernoviczi elnöksége – a parlamentnek csak egynehány tagjára terjed ki s ha ezek beleavatkoznának a monarchia másik részeinek politikai ügyeibe, ezt a befolyásukat is elveszítenék, sőt még maga Taaffe gróf sem merészkednék ebbe az ügybe beleavatkozni.” (L. Cestiuna româna in Transilvania și Ungaria. 142. l.)

Az az osztrák párt, amelynek támogatására ezidőben a magyarországi román nemzetiségi politikusok leginkább számíthattak, a Lueger által vezetett osztrák antiszemita és klerikális párt volt. Ezt a pártot, illetőleg vezérét, Luegert, a bécsi románság vezetői meg is nyerték a román komité ügyének. „Lueger, a magyarok ez ellensége, a küldöttséget ugyan a városházán fogadta – írja Jorga „Istoria românilor din Ardeal și Ungaria” című könyve II. kötetének 278. lapján – bár ezt megzavarta ugyan a rendőrség közbelépése, amely nem volt értesítve. De mindez nem hozott semmi hasznot az ügynek, mert a népszerű Lueger, ki nyíltan és bátran antikonstitucionális irányt képviselt, hosszabb idő óta a császár akarata ellenére volt Bécs városának polgármestere. Hódoló táviratok, bankettek nem sokat használtak.”

A küldöttség 1892 május 28-án érkezett Bécsbe és a legfelsőbb kabinetirodában a Memorandum átnyújtására Őfelségénél kihallgatást kért. Azt a választ kapta, hogy Őfelsége alkotmányos tekintetek miatt nem fogadhatja a küldöttséget. Azután elmentek az Őfelsége körüli magyar királyi miniszterhez, Szögyényi Marich Lászlóhoz, aki azt felelte nekik: menjenek vissza Budapestre és a magyar kormány útján kísérsék meg kieszközölni, hogy Őfelsége kegyeskedjék őket a Memorandum átnyújtása céljából fogadni. Miután Szögyényi Marich e tanácsát nem fogadták el, ismét a kabinetirodához fordultak, ahol tőlük a Memorandumot azzal a kijelentéssel vették át, hogy további eljárás végett Budapestre fogják küldeni a magyar kormányhoz. A küldöttség vezetője, dr. Ratiu János tordai ügyvéd a Memorandumot otthagyta a kabinetirodában és az egész küldöttség visszatért Bécsből. A kabinetirodából a Memorandumot leküldötték Budapestre a miniszterelnökhöz, aki aztán felbontatlanul egy borítékban elküldötte Tordára dr. Ratiu Jánosnak.

A Memorandumnak a magyar kormány kikerülésével Bécsbe való vitele a nagyszebeni román nemzeti komité részéről nemcsak politikai tapintatlanság, hanem egyenes provokáció is volt a magyar nemzet alkotmányos kormányával szemben. Egyszerűen annyit jelentett, mi románok a magunk sérelmeinek és panaszainknak orvoslását nem a magyar nemzetől, amelynek az alkotmány rendelkezésének értelmében mi is tagjai vagyunk és nem a magyar államtól várjuk, amelynek mint alattvalói alkotmányát és törvényeit tisztelni tartozunk, sőt még nem is a magyar királytól, hanem az egységes ausztriai birodalom császájától, még pedig az osztrák állam azon pártjának segítségével, amely magyarellenességéről annyiszor és oly provokálóan tett tanuságot. Sérelmeinket nem a magyar állam alkotmányának keretében, hanem azonkívül akarjuk orvosoltatni, még pedig egyenesen a magyar nemzet akaratának ellenére.

Természetesen, ez a provokáció erős ellenhatást keltett a magyar közvéleményben, amelynek egyes élesebb, sőt egyáltalán nem helyeselhető elfajulásai is voltak. Ilyen volt az is, hogy a küldöttség vezetőjének, Ratiunak lakása előtt, mikor Bécsből hazaérkezett Tordára, megjelent egy tüntető csoport és macskazene mellett ablakait beverte. Ez a különben sajnálatraméltó esemény, amely azonban képviselőválasztások alkalmával egy régi rossz szokás szerint a helyi vagy országos közélet legtöbbszörösebb magyarságú szereplőivel is megszokott történni, egyszerűen csak azért, mert más politikai nézetet vallanak, mint az utca, okul szolgált arra, hogy a magyarországi román nemzetiségi és a romániai sajtó rikító színekkel fesse le, hogy a jogaitat fejedelmök trónjánál kereső

lojalis románok életét minő barbár módon fenyegeti a magyarság erőszakoskodása.

A véletlen játéka volt, hogy a bécsi küldöttség vezetője, dr. Ratiu János éppen Tordán lakjék, amely városnak határában 1601-ben Basta vallonjai Vitéz Mihály vajdát megölték. Bukarestben ekkor *Turda* cím alatt egy külön lapot adtak ki, amelyben Mihály vajda meggyilkolását és dr. Batiu János ablakainak beverését egyáltalán igaznak, sőt szellemesnek sem mondható párhuzamokban tárgyalták. Ebben a lapban a bukaresti közvélemény felizgatása céljából a többi között a következő távirat jelent meg: „Tegnap este nagy tömeg mesterlegény ment ki a vasuti pályaházhoz, hogy az érkező dr. Ratiu Jánost megfognak és megkötözve a város főterére vigyék. A főtéren akasztófákat állítottak fel azzal a fenyegetéssel, hogy felkötnék minden románt. A lázadás egész erejével kitört. A vandalizmus hihetetlen arányokat ölt a szomszédos román községekben is. A kormány ügynökei a részeg és vad csöcselék egész hadseregétől kísérve, bejárják Torda környékének falvait. Ha nem küldenek nagyobb számú katonaságot, akkor a Tordán és környékének székely falvaiban lakó románokat el fogják pusztítani”.

Hogy Ratiu Jánosnak ablakai beveréséért erkölcsi elégtételt adjanak, nemcsak gyújtást indítottak, állítólag barbár módon földig lerombolt házának felépítésére, hanem Szebenben és más helyeken is tiszteletére fáklyásmeneteket és banketteket rendeztek. Természetesen a hatóságok, tekintettel arra, hogy az ilyen fáklyásmenetek alkalmasok ellentünetések provokálására, e fáklyásmenetek megtartását nem engedték meg, csakis a bankettek megtartását, amelyek zárt helyiségekben folyva le, nem szolgálhatnak alkalmul újabb provokációkra. A hatóság ez intézkedése természetesen újabb és újabb vádakat és panaszokat váltott ki a román sajtó részéről a magyarok zsarnoksága ellen.